

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ
ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Φερενίκη Βαταβάλη¹ – Νίκος Κατσουλάκος² –

Ευαγγελία Χατζηκωνσταντίνου³

Προς έναν νέο γύρο ανόδου της ενεργειακής φτώχειας: σκέψεις για μια κοινωνική προσέγγιση των ζητημάτων της ενέργειας

Πολλά φαντάσματα φαίνεται να πλανιούνται σήμερα πάνω από την Ευρώπη, που συχνά μάλιστα συνδέονται μεταξύ τους: νέα κύματα της πανδημίας COVID-19, αυταρχικές πολιτικές με αφορμή την πανδημία, έντονα κλιματικά φαινόμενα και φυσικές καταστροφές, αμφιλεγόμενες προοπτικές ανάπτυξης, αυξημένος πληθωρισμός, υψηλό κόστος ενέργειας που τροφοδοτεί και τον πληθωρισμό και ενισχύει την ενεργειακή φτώχεια και τις ανισότητες. Από τα φαντάσματα αυτά θα σταθούμε στην **ενεργειακή φτώχεια, την αδυναμία δηλαδή των νοικοκυριών να καλύψουν επαρκώς, με σύγχρονα μέσα και προσιτό κόστος, τις ανάγκες τους σε θέρμανση, ψύξη και χρήση συσκευών.**

¹ Δρ. αρχιτέκτων-πολεοδόμος, ΕΛΕ Β' Βαθμίδας ΕΚΚΕ

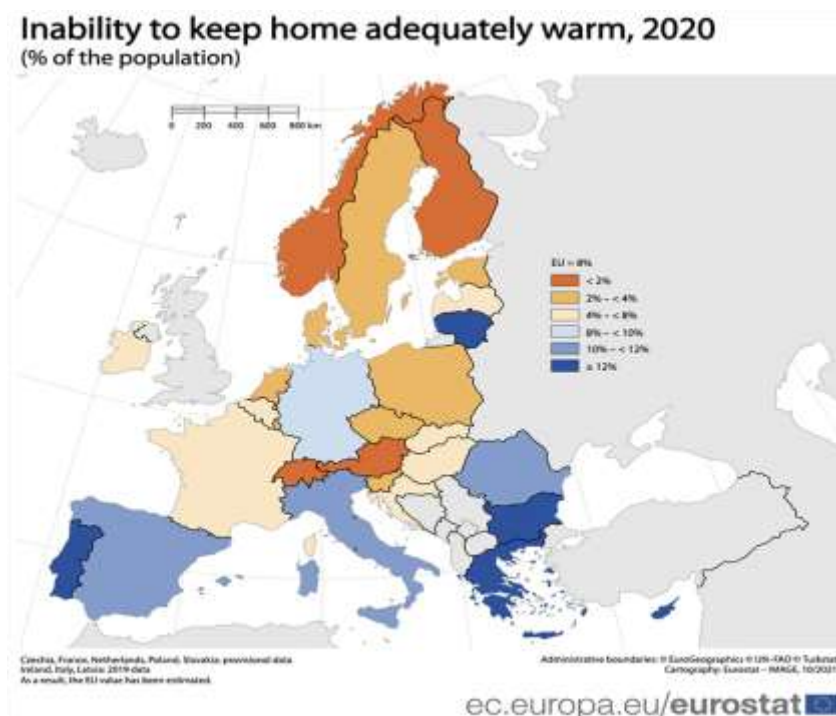
² Δρ. μηχανολόγος-μηχανικός, Αν. Καθηγητής ΑΕΝ Ασπροπύργου

³ Δρ. αρχιτέκτων-πολεοδόμος

Ανισότητες μεταξύ Βορρά και Νότου στην Ευρώπη

Στην Ευρώπη τα μεταπολεμικά χρόνια η πρόσβαση στην ενέργεια ταυτίστηκε με την κοινωνική ανάπτυξη και θεωρήθηκε δεδομένη, χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτερα προβλήματα και αποκλεισμοί. Τα ζητήματα της οικιακής κατανάλωσης ενέργειας έρχονται στο προσκήνιο μόνο **μετά το 2008, με το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης**. Σήμερα το πρόβλημα παρουσιάζει **νέα όξυνση**. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι περίπου ένα στα δέκα νοικοκυριά στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) αδυνατούν να θερμάνουν επαρκώς την κατοικία τους.⁴ Και σε αυτό το πρόβλημα παρατηρούνται σημαντικές **διαφορές και ανισότητες μεταξύ ευρωπαϊκού Βορρά και Νότου (Εικόνα 1)**. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, ο αριθμός των νοικοκυριών που αδυνατεί να θερμάνει επαρκώς την κατοικία του είναι τουλάχιστον εξαπλάσιος σε σχέση με τη Σουηδία. Το γεγονός ότι πάνω από **12% των ελληνικών νοικοκυριών** έχει πρόβλημα επαρκούς θέρμανσης αποτελεί σοβαρή ένδειξη πως **το φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας έχει ριζώσει στην κοινωνία μας**.

Εικόνα 1. Αδυναμία επαρκούς θέρμανσης της κατοικίας στα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020

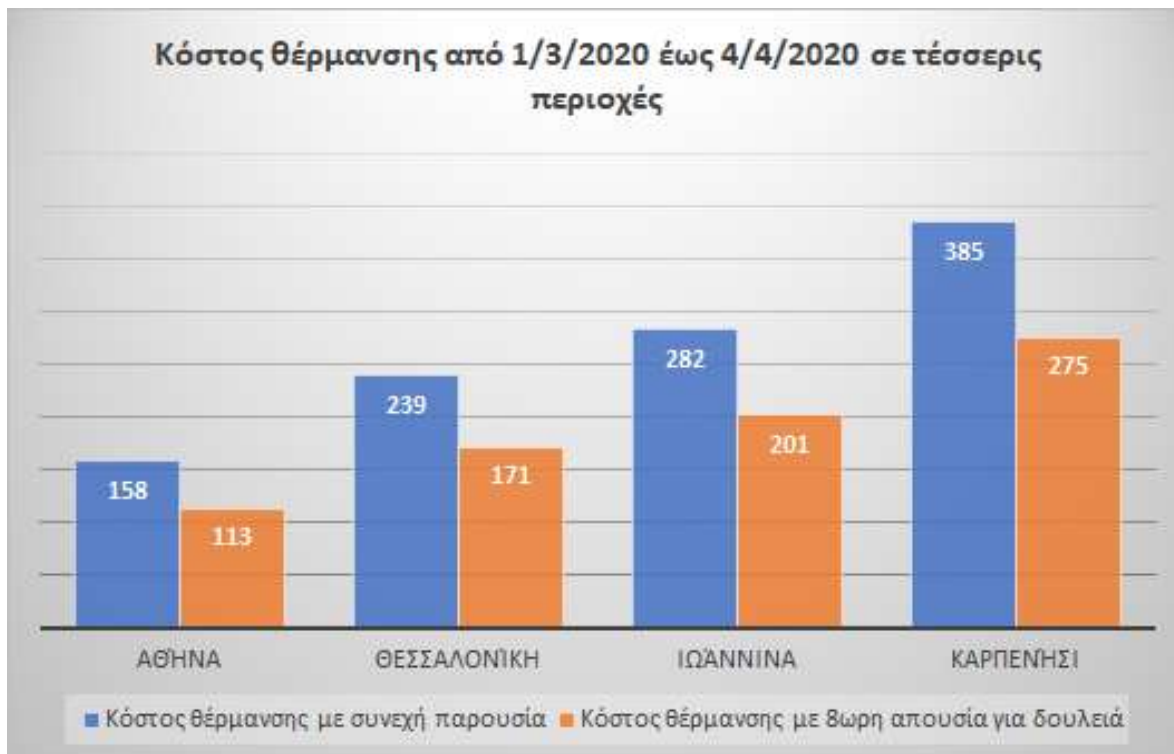
* Πηγή: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211105-1>

⁴ Eurostat (2021), 8% of EU population unable to keep home adequately warm, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20211105-1> (τελευταία πρόσβαση: 8/12/2021).

Αύξηση της επιβάρυνσης των νοικοκυριών κατά την περίοδο της πανδημίας

Όσον αφορά στην παρούσα συγκυρία, το ξέσπασμα της **πανδημίας** δημιούργησε επιπλέον αναστάτωση στα ενεργειακά ζητήματα των νοικοκυριών στην Ελλάδα. Τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης αύξησαν σημαντικά τις **ώρες παραμονής στο σπίτι και κατ' επέκταση τις ανάγκες για θέρμανση, δροσισμό και χρήση ηλεκτρικών συσκευών**. Την άνοιξη του 2020, την περίοδο του πρώτου και σκληρότερου lockdown, υπολογίσαμε ότι ένα νοικοκυριό είχε 28% μεγαλύτερες ανάγκες σε θέρμανση όταν τα μέλη του είναι όλη μέρα στο σπίτι σε σχέση με την περίπτωση που λείπουν καθημερινά 8 ώρες από το σπίτι. Αυτό προφανώς συνεπάγεται και αντίστοιχα μεγαλύτερο κόστος, ειδικά σε ψυχρές περιοχές - όπως οι ορεινές (**Εικόνα 2**). Με αρκετά συντηρητικούς υπολογισμούς προκύπτει ότι **το επιπλέον κόστος θέρμανσης λόγω καραντίνας και παραμονής στο σπίτι αυξήθηκε από 45 έως 110 ευρώ για τις 35 ημέρες που εξετάστηκαν**.

Εικόνα 2. Εκτίμηση κόστους θέρμανσης κατά το πρώτο lockdown σε τέσσερις περιοχές: σύγκριση μεταξύ ολόημερης παραμονής στο σπίτι και απουσίας οκτώ ωρών για εργασία

* Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Θερινή ενεργειακή φτώχεια

Επιπλέον, το περασμένο καλοκαίρι ήρθε στο προσκήνιο και η λεγόμενη **θερινή ενεργειακή φτώχεια**. Συχνά, το ζήτημα της ψύξης θεωρείται δευτερεύουσας σημασίας έναντι της θέρμανσης. Όμως, το καλοκαίρι του 2021 βιώσαμε ένα ιδιαίτερα έντονο κύμα **καύσωνα**. Είχε ένταση ανάλογη των «ιστορικού» καύσωνα του 1987, αλλά και του καύσωνα του 2007, και η διάρκεια του ήταν ιδιαίτερα μεγάλη. Ο καύσωνας μάλιστα συνέπεσε με μεγάλες πυρκαγιές, με αποτέλεσμα να είναι δυσχερής ο φυσικός αερισμός πολλών περιοχών. Είναι προφανές ότι τα νοικοκυριά που δεν είχαν συσκευές κλιματισμού στα σπίτια τους ή είχαν οικονομικά προβλήματα και περιόριζαν την κατανάλωση ενέργειας βρέθηκαν σε δεινή θέση. Παράλληλα, το **σύστημα ηλεκτροδότησης** έφτασε στα όριά του, τόσο λόγω της μεγάλης ζήτησης ενέργειας για ψύξη, όσο και λόγω των πυρκαγιών που καθιστούσαν υποχρεωτικές κάποιες διακοπές στην παροχή ενέργειας. Ακόμη, δεν έχει υπάρξει κάποια συστηματική έρευνα για τις επιπτώσεις του κύματος καύσωνα. Όμως, δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι την περίοδο του καύσωνα η χώρα μας είχε **αρνητικό ρεκόρ υπερβάλλουσας θνησιμότητας** – και μάλιστα σε μια περίοδο που ο αριθμός των θυμάτων της πανδημίας COVID-19 ήταν χαμηλός.⁵

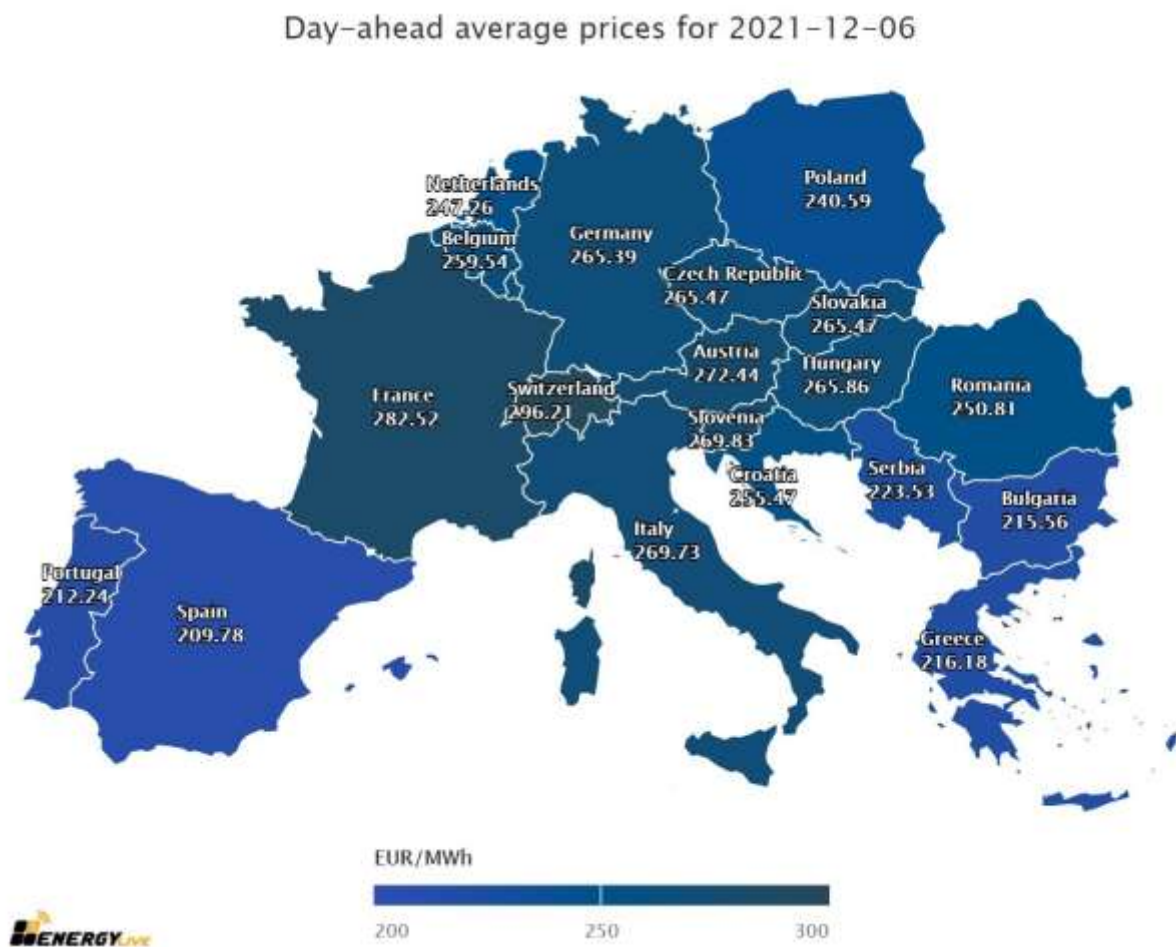
Αύξηση των τιμών της ενέργειας

Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό στοιχείο της συγκυρίας είναι οι **αυξημένες τιμές ενέργειας, οι οποίες επιδρούν άμεσα στην ένταση του φαινομένου της ενεργειακής φτώχειας**. Οι τιμές του φυσικού αερίου εντός του 2021 εκτοξεύθηκαν, με την αύξηση να φτάνει τον Οκτώβριο του 2021 έως και το 243% σε σχέση με τις αρχές του έτους. Συγκριτικά μικρότερη, αλλά επίσης σημαντική, είναι η αύξηση στις τιμές του πετρελαίου. Οι τιμές του ηλεκτρισμού (που επηρεάζονται και από τις τιμές του φυσικού αερίου) έχουν φτάσει επίσης σε πολύ υψηλά επίπεδα, καθώς η χονδρική τιμή ηλεκτρικής ενέργειας ξεπερνά τα 200 €/MWh σχεδόν σε όλη την Ευρώπη (**Εικόνα 3**). Οι καταναλωτές επηρεάζονται άμεσα έχοντας να αντιμετωπίσουν υπερφουσκωμένους λογαριασμούς και θα επηρεαστούν περαιτέρω, αφού **οι προμηθευτές δε θα μπορούν να απορροφήσουν για πολύ αυτές τις αυξήσεις**. Η ΔΕΗ, ο μεγαλύτερος προμηθευτής ενέργειας στην Ελλάδα, είχε χρέωση περί τα 110 €/MWh στους οικιακούς καταναλωτές. Πόσο ακόμη θα

⁵ Euromomo (2021), Graphs and maps, <https://www.euromomo.eu/graphs-and-maps/> (τελευταία πρόσβαση: 8/12/2021).

μπορεί να κρατά τη χρέωση αυτή, όταν η χονδρική τιμή είναι σχεδόν διπλάσια; Και σε τι βαθμό τα μέτρα που έχει εξαγγείλει η ελληνική κυβέρνηση για επιδότηση των οικιακών καταναλωτών θα ανταποκρίνονται στις διαστάσεις του προβλήματος;

Εικόνα 3. Τιμές ηλεκτρικής ενέργειας στη χονδρεμπορική αγορά ανά την Ευρώπη σε €/MWh - εκτίμηση για τις 6/12/2021

* Πηγή: <https://www.energylive.cloud>

Στην Ελλάδα, η κατάσταση επιδεινώνεται περαιτέρω από τη «βίαιη» απολιγνιτοποίηση. Η χρήση λιγνίτη αντικαθίσταται σταδιακά από μονάδες φυσικού αερίου που, ειδικά την τρέχουσα περίοδο, έχουν πολύ υψηλό κόστος λειτουργίας. Τα δικαιώματα εκπομπής διοξειδίου του

άνθρακα έχουν αυξηθεί επίσης υπερβολικά. Κατά προσέγγιση, το κόστος παραγωγής ενέργειας μιας λιγνιτικής μονάδας ανέρχεται σε 30€/MWh, ενώ το κόστος διοξειδίου του άνθρακα ανέρχεται σε 90€/MWh. Παράλληλα, η **απώλεια του πλειοψηφικού πακέτου μετοχών της ΔΕΗ από το κράτος** δεν είναι μια εξέλιξη που θα συμβάλει στην προστασία των καταναλωτών. Αυτά όλα συναρτώνται άμεσα και με τους στόχους της **Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας** για τη μετάβαση στην κλιματικά ουδέτερη εποχή και την «ενεργειακή μετάβαση» που προωθούνται τα τελευταία χρόνια από την ΕΕ. **Η ρητορική που αναπτύσσεται προτάσσει τη «δίκαιη μετάβαση» και αναφέρει στόχους για τη μείωση της ενεργειακής φτώχειας μέσα από πολιτικές των κρατών μελών, ιδιαίτερα για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων. Όμως η βασική κατεύθυνση αυτών των πολιτικών αυξάνει πρακτικά το κόστος πρόσβασης στην ενέργεια για τα νοικοκυριά, πλήττοντας ένα μεγάλο μέρος της κοινωνίας.** Για παράδειγμα, πώς θα υποστηριχθεί από φτωχά - ακόμη και μεσαία - οικονομικά στρώματα η αντικατάσταση των παλαιών συστημάτων θέρμανσης με αντλίες θερμότητας (με κόστος έως και 10.000€ για μία κατοικία), που ενδεχομένως και να επιβληθεί στο πλαίσιο της ενεργειακής μετάβασης, χωρίς γενναίες πολιτικές επιδότησης; Επιπλέον, αναμένεται το επόμενο διάστημα η οριστικοποίηση σχεδίου ευρωπαϊκής οδηγίας που θα θέτει ελάχιστες απαιτήσεις ενεργειακής απόδοσης στα υφιστάμενα κτίρια και θα εισαγάγει περιορισμούς στις αγοραπωλησίες ακινήτων, εάν αυτές οι απαιτήσεις δεν τηρούνται. Θα μπορέσουν τα νοικοκυριά να ανταποκριθούν στο κόστος των απαιτούμενων ενεργειακών αναβαθμίσεων;

Είναι φανερό ότι το φάντασμα της ενεργειακής φτώχειας πλανιέται και θα συνεχίσει να πλανιέται πάνω από την Ευρώπη. Ειδικά στην Ελλάδα, τα νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν προβλήματα στην κάλυψη των ενεργειακών τους αναγκών είναι πολύ περισσότερα σε σχέση με άλλες χώρες. Η απάντηση στο πρόβλημα δεν είναι εύκολη. Για την ώρα και σε ευρωπαϊκό και σε εθνικό επίπεδο οι εφαρμοζόμενες πολιτικές είναι και αποσπασματικές και βραχυπρόθεσμης λογικής. Οι συζητήσεις που γίνονται είναι κυρίως τεχνικού χαρακτήρα. **Ο πυρήνας του προβλήματος της ενεργειακής φτώχειας όμως, πέρα από τα κτίρια και τα εισοδήματα, στην παρούσα συγκυρία σχετίζεται άμεσα με την προωθούμενη «ενεργειακή μετάβαση» και την πλήρη εμπορευματοποίηση της ενέργειας.** Στο πλαίσιο αυτό, χρειάζεται να αμφισβητηθεί η νεοφιλελεύθερη πολιτική που έχει μετατρέψει φυσικά μονοπώλια, όπως τα ενεργειακά δίκτυα, σε πεδία χρηματιστηριακής κερδοσκοπίας. Ταυτόχρονα, η πράγματι ωφέλιμη σε πολλά επίπεδα αλλαγή του ενεργειακού μίγματος και η αποδέσμευση από τα ορυκτά καύσιμα γίνεται μέσα από μηχανισμούς που - πέρα από την ανησυχία για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, την έλλειψη χωρικού σχεδιασμού και το έλλειμμα δημοκρατικότητας - εγείρουν ερωτήματα σε σχέση με την οικονομική επιβάρυνση των καταναλωτών, καθώς το τέλος για την ενίσχυση των

ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ETMEAP) κοστίζει κατά μέσο όρο 100€ το χρόνο σε κάθε νοικοκυριό.

Ήδη τα νοικοκυριά πιέζονται, καθώς η ακρίβεια έχει επηρεάσει σημαντικά τον προϋπολογισμό τους. **Τα ενεργειακά κόστη είναι και θα παραμείνουν αυξημένα, την ίδια στιγμή που οι ανάγκες για ενέργεια, όχι μόνο δε μειώνονται χάρη σε συστηματικές ενεργειακές αναβαθμίσεις του κτιριακού αποθέματος, αλλά μπορεί να αυξάνονται λόγω μεγαλύτερης παραμονής στο σπίτι και ακραίων καιρικών συνθηκών.**

Μέτρα πολιτικής

Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό να προωθηθούν:

► **Μέτρα άμεσης ανακούφισης με επέκταση των επιδοτήσεων**, όχι μόνο του πετρελαίου, αλλά συνολικά των καυσίμων θέρμανσης. Με αυτόν τον τρόπο θα δοθεί η δυνατότητα επαρκούς θέρμανσης των κατοικιών και θα περιοριστεί η χρήση καυσίμων που οδήγησαν τους προηγούμενους χειμώνες σε έντονη ατμοσφαιρική ρύπανση, αλλά και σε θανάτους λόγω εισπνοής βλαβερών ουσιών. Ανακουφιστικά μέτρα πρέπει να αναπτυχθούν και για την εξασφάλιση δροσισμού των νοικοκυριών τους θερινούς μήνες.

► **Μεσοπρόθεσμα μέτρα με συνέχιση των προγραμμάτων επιδότησης για την ενεργειακή αναβάθμιση κατοικιών, σε συντονισμό και με τους ευρωπαϊκούς στόχους για μηδενικές εκπομπές στο κτιριακό απόθεμα έως το 2050.** Τα προγράμματα αυτά πρέπει να γίνουν πιο αποτελεσματικά, μεταξύ άλλων, στην ενεργειακή αναβάθμιση ολόκληρων των κτιρίων πολυκατοικιών. Έως τώρα κυρίως γίνονται παρεμβάσεις σε μεμονωμένα διαμερίσματα, γεγονός που περιορίζει τόσο την τεχνική / περιβαλλοντική, όσο και την οικονομική αποδοτικότητα των παρεμβάσεων. Είναι επίσης κρίσιμο τα προγράμματα αυτά να εστιάσουν σε κοινωνικές ομάδες που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα με την κάλυψη των ενεργειακών τους αναγκών.

Ειδικά οι προοδευτικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις θα πρέπει, όμωσ, πέρα από άμεσα και μεσοπρόθεσμα μέτρα, να εντάξουν στο λόγο και τις θέσεις τους **πιο φιλόδοξους, στρατηγικής σημασίας στόχους.** Οι στόχοι αυτοί θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

► Την επαναθεώρηση της ενέργειας ως **δημόσιου αγαθού**, απαραίτητου για την ανάπτυξη και την υποστήριξη ενός σύγχρονου επιπέδου ζωής.

► Την αναζήτηση εναλλακτικών προσεγγίσεων και πρακτικών απέναντι στους χρηματιστηριακούς μηχανισμούς που διευκολύνουν την κερδοσκοπία και καθιστούν την ενεργειακή αγορά ιδιαίτερα περίπλοκη.

► Την πραγματικά πράσινη και δίκαιη ενεργειακή μετάβαση που δε θα αλλάζει απλώς το ενεργειακό μίγμα συντηρώντας, όμως, τους ίδιους μηχανισμούς κερδοφορίας. Αυτό περιλαμβάνει την επέκταση του θεσμού των ενεργειακών κοινοτήτων, όχι απλώς ως παρακολουθήματος της ενεργειακής αγοράς, αλλά ως συστατικού της στοιχείου.

► Τη ριζική αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, ώστε να περιοριστεί η ενεργειακή κατανάλωση των νοικοκυριών και να βελτιωθούν συνολικά οι συνθήκες διαβίωσης στην κατοικία.

Οι επιπτώσεις της ενεργειακής φτώχειας μπορούν να μετριαστούν με άμεσες και εύκολα εφαρμόσιμες παρεμβάσεις. Όμως για να φτάσουμε στη ρίζα του προβλήματος, οι μείζονες παρεμβάσεις στο ενεργειακό τοπίο είναι απαραίτητες και χρειάζεται να έχουν κοινωνικό πρόσημο.